

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Kapitel: La tibia e sia muntada
Autor: Maissen, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 19.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

8. La tibia e sia muntada

(En: Radioscola 1976, 57, 11-23)

La tibia sursilvana ha giugau ina remarcabla rolla en nossas alps tochen viaden l'entschatta dil 20avel tschentaner. Sper muments linguistics datan perdetga de quei numerus mussaments ord nossa litteratura, buccadas sublimadas en formulaziuns poeticas dils davos 100 onns. Frequentas menziuns della tibia en nossa prosa descrivan e laudan il diever de quei antic instrument. Parts en poesia laian percorscher entusiassem, tuns miraculus che schendran irresistibla encarschadetgna, denton era gia in ferm schar encrescher per igl usit che pareva tscheu e leu mo pli de vegetar sin stieulzas e crutschas. Exuberaziuns en surrealissem che schevan imaginar veglias cardientschas. La forza dil sun e tun tibal vegneva prida avon onns ed annorums per miraculosa ed influenta, scatschond malmundas malsognas, sfrachegiadas de tun e cametg denter greppa, strienems perni-zius e bia auter. Sferdurs e perdurs d'in cuntegn profund originar, fetgategn dil baghetg tradizional, eran gia entuorn 1900 encurscheivlas.

La tibia veva era in intent practic. Avis, enzennas, cloms d'agida vicendeivels denter alps vischinas, informaziuns legrevlas sco era de disclotgs neuagiu dal Con vieifer e giuado el vitg.

Differents motivs de tibia, migeivels, era frenetics, schevan percorscher legria u desperaziun. En quei senn ei la détga dil paster grond dil Crap de Flem instructiva en siu cuntegn sco era els motivs de cloms d'agid.

Sco quei ch'igl enconuschent etnolog Richard Weiss ha constatau gia avon 50 onns en siu cudisch Volkskunde der Schweiz, 1945, veva la Surselva manteniù igl usit dil tibar il pli gitg. Oz ei la tibia daventada méttà, stat en beinenqual liüg zuppada sin clavella. Ils Museums han rimnau bein enqualina, aschia era il Museum Regional Surselva. El posseda ina remarcabla en lenn, pliras en stuors ed irom, tuttas fatgas da sempels pasturs en tiara, quellas de metal da buns mistergners.

Novas estructuras administrativas, lavurs onz stagn tehnisadas, empaladas d'in personal savens senza tradiziun, han smaghergiu da rudien veglias modas de luvrar e de viver.

Co la tibia vegneva fatga e construida e duvrada avon tschentaners ei strusch pli d'eruir. Tibas han buca cuoz perpeten. Quellas en lenn, trasfuradas en lur maguols, ni era construidas da duas parts e taccadas ensemen, ein stadas las empremas. Pér pli tard ein quellas de metal vegnidas fatgas tier nus. En con lunsch che era la tibia cuorta en scorsa existeva era tier nus pli baul, va vess de constatar. Relicts ed informaziuns da vegls signuns da quellas varts, sclaudan buc diltut sia existenza els tschentaners vargai.

Tiba, tiba, dai sinzur!

*Dal temps nu' ch'il paster tibava
e deva sinzur dal muletg,
engiu en la val ins tedlava
cun grond'attenziun e deletg.
Il sun della tiba tradeva
legri'ord il cor dil pastur
ed ord ses accords ins senteva
ch'el seigi si d'alp il signur.*

*Oz teidl'ins pilver adumbatten
il paster a val dar sinzur,
negins cloms dal con pli rebattan
e fan alla tiba honor.
Ti paster, ti zezen, signun,
pertgei veis calau de tibar?
Fagei mi paleis la raschun
de vies dispiteivel cunfar?*

Paul Duff

Questa poesia deigi buc esser ina reproscha, anzi in'anima-ziun als giuvens pasturs de reprender igi usit svaniu dil *sunar la tiba*.

La tiba ei svanida, bein per adina, da nossas alps, da nos cuolms, da vitgs e valladas. Ella ei restada ella memoria de nos vegls pasturs: paster, signun e zezen. En lur fermes e giuvens onns han els aunc sunau la tiba. Oz vul ei tut d'anflar in tibal, auter ch'en museums. La davosa staziun de sia veta millenara, dalla quala mintgaton fasierlis suns e tuns de tiba stremblan viado egl eter, ein ils cuolms, misès e las pradas.

Ins savess sedumandar daco ch'in tal bi ed edificont usit ei ius duront il 19avel tschentaner en derutta? Ils Romontschs ein gie grondius musicants, sunadurs e cantadurs, cornettists, bughelists, cornists e trumbettists. Els han era daried flad avunda per far ils bassists, per suflar neuado l'olma els bass en B, per dumignar las tubas ed ils helicons. En tgei fessas, de tgei glatschers, ei il flad dils tibès, tibaders de schi incantonts tibems

sfundraus? Il fideivel paster dil Crap de Flem ha tibau tochen che siu cor ei sluppaus, ed aschia dau il ferm signal. Ils laders e morders de biestga ein vegni suati.

Paul Duff culla tiba, sco quei ch'el fuva disaus en pli giuvens onns si d'alp.

Forsa ei quella digren explicabla considerond il grond svilup musical giu el vitg, cun pusseivladads de nova melodia, de harmonia pli reha e variada, schendrada d'instruments pli rufinai, cun dettals, pistuns e clappas. Questa explicaziun po parer semplia, fasierlia en plirs risguards. Il singul pastur che ha calau de tibar, ni mai entschiet, schegie la pusseivladad buca sclaussa, ei ius la via de tendenzas generalas, priu part della tschessada, dil svaniment de veglia cultura retica alpina, de vegls usits e modas de luvrar en nosssa muntogna. Las veglias

metodas de lavur ein vegnidas remplazzadas da pli cumadeivlas, la veta idillica ei restada senza novs impuls.

Sur digl incantont tun della tiba, tedlaus cun tschaffen e smarvegl pli baul, ei vegniu scret savens. Sur de quei fenomen lessen nus buca s'exprimer da num en quest liug. La détga, era en canzun, raquenta che il soli udir della tiba hagi meinsvart leventau in immens schar encrescher els cors dils emigrants, perfin fatg desertar schuldada en survetschs jasters.

Nossa sempla tiba grischuna, ch'ella seigi de lenn ni de metal, cun siu tun magari recent, ei buca de paregliar cun quella de varga 3 meters lunghezia de nos vischins della bassa. Lezza resuna aunc oz sin fiastas patrioticas e folcloristicas. Las tibas della bassa havevan ed han aunc oz la funcziun d'animar il turissem, schizun en tiaras jastras e vi sur mar. Siu tun, che resuna il bia en pliras vuschs, ei migeivels, nunscumbiglieivels, gigants e de purtada rodonda e pulpida, era en gronda distanza. Quei instrumentun, de dua umen lunghezia, ei buca vegnius duvraus da vegl enneu senza interrupziun. L'entschatta dil 19avel tschentaner ha dau ad el nova renaschientscha. In scribent de quei temps pareglia quella iniziativa cun la reintroducziun dil capricorn, gl'animal nazional grischun. La tiba vegn da sia vart savens numnada 'instrument nazional svizzer'. Ils pioniers della renaschientscha della tiba han studegiau bein la caussa avon che ir vid la lavur. Igl emprem han els dau camond a buns mistergners de far ina partida instruments. Lura han els organisau cuors de tibar. Aschia han els saviu dar nova e ferma brastga agl usit murent. Las stentas han fritgau, buns instructers han scaffiu entruidaments pratics cun vegls e novs exempels de melodias de tiba. Aschia eis ei stau pusseivel de metter en pei ina retscha de tibaders, che han instruiu pli giuvens, ed aschia garantiu igl usit per igl avegnir. Secapescha ch'ils tibaders della bassa ein buca pli adina pasturs ded alp. Il liug de tibar ei spostaus, siu renome carschius sin fiastas lunsch sur ils confins de nossa tiara viado.

Las tibas en nossas cuntradas alpinas ein mai stadas pli liungas che 1,20-2 meters, construidas en lenn ed en differents metals; pli cuortas ein era vegnidas fatgas da scorsa badugn e scorsas d'otra pumera, rulladas en stargidas dal péz al bischel,

slargiaus en conicidad. La tiba slantschada, senza fuorma de pipa alla fin, ei fetg veglia, cunzun quella en lenn. Las veglias tibas de lenn vevan il buch in in toc cugl entir tibal. Pli tard ei quel vegnius staccas dal bischel. En quella moda fuv'ei pusseivel de duvrar plirs buchins, de differenta grondezia e fuorma. Aschia mav'ei pli tgunsch, era tenor la fuorma dallas levzas, de rabi-t-schar neuado ils tuns fundamentals sco era ils aults de gronda pressiun. La melodia sco tala ei dictada dals tuns natural. Buca tut las tibas purschevan la medema facilitad de tuns. La tiba, sco mintg'uter instrument a flad, duvrava in bien lom, bunas levzas e dents sauns. Co schar succeder ils tuns dai della tiba, dictava empau la tradiziun. Mo era l'improvisaziun giugava ina gronda rolla, la musicalitad, la hablada, sco era igl exercezi ed il tschaffen dil tibader. La spertadad dils tuns, il ritmus e la cantabilitad fuvan caussa de temperament. Camerats della tiba en alps vischinas, animavan a bunas rispostas. Novas successiuns d'interval e de parts ritmicas devan nova veta als tuns ed a lur rebattidas. Bialas dumengias sera, la vigelia de Nossadunna d'uost per semeglia, devan al tun della tiba tut atgna tempra. Aschia raquentan vegls pasters, signuns e starlers.

Particular della tiba de stuors cull'etichetta dil stagner che ha fatg ella.

Ins savess sedumandar il pertgei dil tibar! En temps pli vegls segiramein per scatschar ils nauschasperts dallas alps. Els vessen saviu vegnir cun malsognas, far ruclar la biestga. Era vess la tiba giu de preservar las alps da memia nauschas malauros, neivs, da tun e cametg. Il medem senn vevan era ils tuchiezs en in'alp. Las stgellas han denton manteniu in senn practic ed ein aschia buca svanidas. Il tun della tiba salidava, sco gia viu, era ils pasturs vi da tschella vart della vallada. La tiba fuva in deltg per ils habitonts e pursanavels giu el vitg. Bialas seras de stad tuccav'ei al paster ni al signun de semetter en posiziun de tibader, d'alzar ed embuccar la tiba ora sin in con, sper igl um crap, sin in crest de lingia directa giu ella val. Quei fuva buca adina pusseivel. Mo dad in'alp u l'otra fuvan suns e signals adina d'udir.

Ei fuva era tradiziun, en loghens svizzerse grischuns, de dar precis avis, impurtontas informaziuns, cloms d'agid culla tiba. Veglia izonza fuva d'era dar signals d'uiara en cass de prighel. In scribing dil 19avel tschentaner alleghescha denter auter ch'il paster sill'Alp dil Crap de Flem hagi tibau tochen ch'il cor seigi sluppaus per avisar ils conts de Belmont el casti si sut Bargis. El veva fastisau igl inimitg avischinont. La vera détga dil paster sil Crap de Flem ei a nus tuts enconuscenta.

Il paster che tibava fuva secapescha era sez incantaus de sia tiba e de siu tibar. Mintgin che sespruava de rabbitschar neudora ils pli bials ed ils pli aults tuns. Sco ei vegn relatau, savevan da vegl era pasturs inschignus far ina tiba de lenn. Els fuvan era el cass de far las pli bialas stialas de latg. En in vitg u l'auter dev'ei specialists de tibas, ils schinumnai 'cannalles'. De saver construir ina tiba de bien tun veva num Vus. Forsa mav'ei era beinduras sco cul renomau catschadur ed intagliader *Vigeli Pally* de Medel (1820–1902). El veva construì ina famosa gegia. Fuorma e model senza macla. L'elecziun de material ei stada sbagliada. Ella ei restada méttà e suorda, senz'olma!

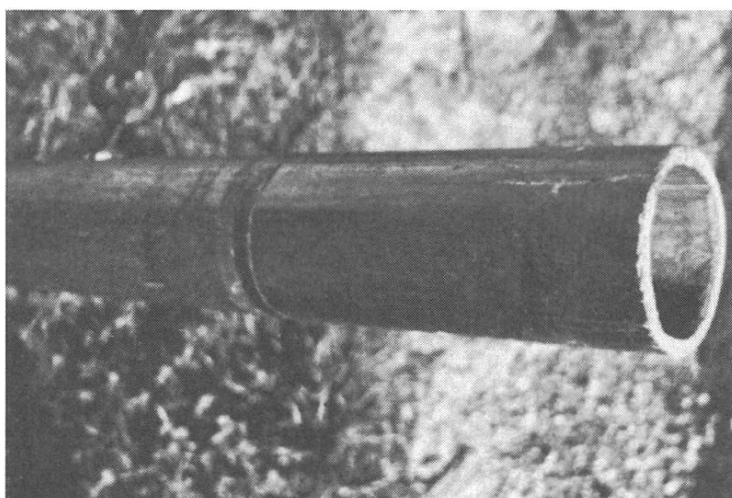
Nus enconuschein ils nums precis dils umens che han fatg tibas entuorn 1920 e suenter. Interessents empustavan. Buns tibaders vessen giu bugen magari pli liungas che mo ils 2 meters. Ina tiba de circa 1.20 m ch'il Museum Casa Carniec pos-

seda, ei signada cun ina etichetta rodonda de mèsch sil sbutlau dado della tiba. La firma secloma:

*J. Antoni Panier
Flaschnerei, Sagens*

Tibas de stuors vegnevan fatgas a Sagogn, a Mustér, a Rabius ed en plirs auters loghens della Surselva. Nos vegls mistergners eran inschignus e tuttavia stgis de far tibas che tunavan bein.

Studis sur della tiba dils davos temps laian percorscher pli e pli che la tiba fuva buca mo in instrument svizzer. Semplas fuormas gradas ein stadas derasadas da vegl enneu en plirs continents, ellas alps asiaticas tochen neu ell'Europa dil nord, dil vest ed ellas Alps centralas. De vuler descriver las fuormas, las metodos dil far ellas, allegar ils materials applicai, dess entirs cudischs. E tonaton, bia particularitads restan el zuppau dil vargau. Ins seregorda de nossa tiba indigena. Mo con spert ei tut stau stizzau. E dapertut mauncan indicaziuns pli precisas co ella era construïda e co ins fageva p.ex. las tibas de lenn. La Svizra sa segloriar de posseder impurtontas notizias sur de quei instrument, screttas gia avon in triep tschentaners. De talas informaziuns san ins che la tiba gudeva gronda stema en Svizra. Interessant che gest las melodias de tiba, sco era dil 'giodel' ed ils 'cloms de puschas' (Kuhreihen) han aunc conservau il *fa* superpostaus, in fenomen aunc oz buca dil tut sligiaus.

Detagl dil bischel-tiba. La colur brin-cotschna lai buca percorscher empunadiras.

Particular dil bischel-tiba en lenn, culaus ensemen cun pliras sdremas-lenn viez. Lunghezia 1.85 m, diameter della bucca 10 cm, grossezia dil lenn tiba 10 mm. Quella tiba sesanfla el Museum sursilvan a Trun.

En nossa emissiuon essan nus buca el cass de reproducir melodias de nos tibaders grischuns sco quei che nus giavischassen. Ei setracta cheu en nossa emissiuon per gronda part de reproducziuns pridas d'ina platta grammofonica, edida recentamein dalla Casa editura Claves, 3600 Thun (Cla Dpf 500). Il tetel della platta secloma: *En honor della tiba!* Quei tetel d'honor veva la tiba gia survegniu 1805 sin ina medaglia cun caschun

dell'emprena fiasta alpestra a Unspunnen: *Zur Ehre des Alphorns*. Quella platta de *Suns e cloms de tiba* ei vegnida preparada da *Brigitte Geiser*, Berna, che ha scret pliras lavurs sur dils instruments populars en Svizra. Sill'emprena vart sesanflan 14 cloms de tiba, populars, improvisai, ed era componi aposta per la tiba. La secunda vart della platta cuntegn musica classica che risguarda la tiba: ina Sinfonia pastorala da *Leopold Mozart* (1719–1786), ina cantada (*Alpenlied auf Rigi Scheideck*) da *Franz Xaver Schnyder von Wartensee* (1786–1868), ed ina composiziun pli moderna da *Etienne Isoz* (1905): *Récitatif e prière pour Cor des Alpes et orgue*.

Sco menzionau mauncan era en scartiras romontschas indicaziuns concretas sur dil far tibas. Nundumbrevlas ein denton las poesias romontschas che sefatschantan en ina moda u l'otra culla tiba, cun stgellas e bransinas, tuchiez e sunems. Quellas demuossan l'aulta stema ch'il pur e poet romontsch veva ed ha aunc oz per il sun e resun della tiba. Nus schein suandar cheu ina partida vers u era strofas entiras, nua che ils plaids: *tibar, tibader, sunar la tiba* etc. comparan. Era enzacontas buccadas prosa san gidar nus a dar in idea digl interess de pli baul per quei instrument alpin. Gest anson vein nus plidau della encarschadetgna che la tiba sa caschunar a nos compatriots egl jester. Co *Mihel Maissen* descriva quei fenomen, seigi illustrau cun in cuort passus ord sia raquintaziun: *Riget de Stavonas*. Ei setracta dils davos onns de sia veta che Riget Camastral pasenta ell'America. Sia fatschenta han ses fegls surpriu. El marcau entaupà el in bi di gruppas costumadas. El intervegn ch'ei setracta de costumadas e costumai svizzers che dettien la sera in concert popular. El sedecida de prender part de quei concert en in grond e bi parc illuminau:

«*Riget Camastral gauda en ses vegls onns quellas uras pir che sch'el fuss in affon. Il cant ha fatg grond'impressiun... Mo propi fatg vibrar siu cor tocca funs, han ils miraculus tuns dellas tibas! In immens schar encrescher surpren el ussa.*»

Giachen Casper Muoth ha sco paucs auters capiu de descriver en vers il character, la lavur e la veta de siu pievel. En sia cantada alpina: *A mesiras* lai il poet comparer il tibader gia

all'entschatta de siu poem. Suent'er haver descret la pompusadad dell'alp ch'ei puspei cargada e habitada, menzionescha el il muvel, il cunfar e turschar della fumeglia. En dus solis vers tschaffa el la funcziun dil paster sco tibè. Quei salid de tiba a tut l'alp, oz cunzun als pursanavels ch'arrivan en gruppas, dat tempra festiva al 'di de dugar':

*Il zezen fa lennas empaglia
e tila cul buob la panaglia,
e sper la caldera menascha
traffica cul latg il signun,
fabrica cun cuagl e scotg-ascha
custeivel caschiel e tschagrun,
pervesa cun spitg la fumeglia
e fa las vacanzas en treglia.
Beinduras il paster arriva
sil tgiembel e suna la tiba.*

Sur Flurin Camathias ei igl autur dil text dell'enconuscenta composiziun: *Sin l'alp ch'ei cargada* da *Guglielm Decker* (1860–1938). Questa canzun, empustada dal componist Decker e discussionada cun *Hans Erni*, dat tempra idillica alpestra entras motivs imitai dalla tiba. Publicada eis ella vegnida per l'emprema gada en *Surselva III*, 1906, 89. De remarcar ein ils motivs de tiba sils plaid: *Jeu meinel il muvel cun legher tibar*, che sefa valer en tuttas 4 vuschs. Las treis strofas ein cungidas de tons elements idillics alpesters, che nus havein publicau alla pagina 231 text e composiziun. Cheu l'emprema strofa, la pli impurtanta per nies intent:

*Sin l'alp ch'ei cargada
jeu sundel pastur,
jeu vesel l'armada
de cuolms en splendor.
Jeu meinel il muvel
cun legher tibar.
Jeu audel las stgellas
che tunan bi clar.*

Sin l'alp ch'ei cargada

71. Sin l'alp

Allegro, ma non troppo

Wilh. Decker

1. Sin l'alp, d'ei car-ga - da jeu
 2. Sin spun - da al - pi - na jeu
 3. Il tshiel ei ma - nei - vels al

sun - del pa - stur jeu ve - sel far - ma - da de
 cat - tël d'a - gur la ro - sa pli fi - na de
 pa - ster dil fil, co ei ven - ti - rei - vels miu

cuolms en spen - dur. Jeu ve - sel far - ma - da de
 fres - tga cotschnur, de ver - da pa - re - ta jeu
 cor giu - ve - nil! Jeu clo - mel: ju - hu - hu! Als

Sin l'alp ch'ei cargada
 jeu sundel pastur,
 jeu vesel l'armada
 de cuolms en splendor
 Jeu meinel il muvel
 cun *legber tibar*.
 Jeu audel las stgellas
 che tunan bi clar.

Sin spunda alpina
 jeu cattel d'agur
 la rosa pli fina
 de frestga cotschnur,
 de verda pareta
 jeu ligel in matg,
 steilalvas tarlischan
 lien beinbufatg.

Il tshiel ei maneivels
 al paster dil fil,
 co ei ventireivels
 miu cor giuvenil!

poco rit. *a tempo* *p* *mf*
 cuolms en splendor. leu mei - nel il mu - vel cun
 li - gel in matg, steil - al - vas tar - li - schan li -
a tempo
 cars en la val, giu dal - la mun - to - gna sa -
poco rit. *p* *mf*
 le - gher ti - bar. Jeu
 en bein bu - fatg. Steil -
 lid cor - di - al. Giu

2.B. *poco rit.*
marc. Cun le - gher ti - bar.
 Li - en bein bu - fatg.
 Sa - lid cor - di - al.

Stigel - las tu - nan clar.
 Tar - li - schan bu - fatg.
 Sa - lid cor - di - al.

au - del las stgel - las che tu - nan bi clar. Jeu
 al - vas tar - li - schan li - en bein bu - fatg. Steil -
 dal - la mun - to - gna sa - lid cor - di - al. Giu

quasi
 Stigel - las tu - nan clar.
 Tar - li - schan bu - fatg.
 Sa - lid cor - di - al.

che tu - nan bi clar.
 li - en bein bu - fatg.
 sa - lid cor - di - al.

au - del las stgel - las che tu - nan bi clar.
 al - vas tar - li - schan li - en bein bu - fatg.
 dal - la mun - to - gna sa - lid cor - di - al.

tu - nan bi clar.
 che tu - nan bi clar.
 li - en bein bu - fatg.
 sa - lid cor - di - al.

Fl. Camathius

Jeu clomel: Juhuhu!
 als cars en la val,
 giu dalla muntogna
 salid cordial.

La *Merlotscha pintga*, edida 1905 da *Flurin Camathias*, cuntegn en siu numer 46 ina canzun de *Fr. Silcher* cul tetel: *La tiba*. L'emprema strofa secloma:

*La tiba suna il pastur
sur munts e vals carin
e tuts ils tuns cun dultsch'amur
resunan finadin.*

Lein mirar tgei che in dils megliers tgaus denter nos biars scribents e poets romontschs, *Giachen Michel Nay*, ha sin rucca partenent la *tiba*. En sia stupenta raquintaziun: *La fumeglia en treglia* (Tschespet VI, 87) descriva el:

«*Sut mei sunavan bransinas e stgellas della pasculonta muntanera de vaccas, ferton ch'il paster, accumpignaus d'in sonor jodel dil buob, sunava la tiba, che vals e greppa scadevan sin tuts mauns dagl eco. Buca da lunsch pusava il signun en in bostg e fimava sia pipa...*»

Sur della fumeglia ded alp s'exprima G. M. Nay aunc pli da rudien en siu: *Mat de cuolm*. En in liug menzionescha el buca mo il tibar, mobein era il tibader:

«*Audas, ussa va il Vic della Tina, il meglier tibader de nossa vischnaunca, ora sil spitg dil Tgiern grond e suna la tiba ch'ei rebatta ellas gondas e preits-crap, aschia ch'il tschintschus eco vegn strusch a frida de rispunder. Sin tuttas varts gridas e gibels dils mats, che smeinan lur festa e capialas e contan beinduras ina biala canzun veglia. Sche mia mumma fagess cheu bugliarsa e tatsch, vuless jeu star mia veta sper miu muvel e tedlar quels concerts naturals.*»

Cul tun della tiba s'uneshan e giubileschan ecos neu dalla greppa, gridas e gibels, il sunem de stgellas e bransinas: In ver concert natural viado ella libra natira.

En in auter liug vegn la tiba menzionada en connex cull'invenziun dil *castrar la brentina*, in mied encunter la tschaghera, ch'igl jester enconuscha buc, gnanc ils Americans:

«*De deplorar eis ei, che nossas gasettas, che han schiglioc ina bucca snueivel largia, han mai priu la peina de publicar talas invenziuns ed aschia far renome a nossa patria. Forsa*

ch'ei spetgan giu il mument, nua che nos mats de cuolm inventeschan ina medischina encunter la tschaghera spirtala, lu vegnan ei bein a sunar la tiba ed annunziar il schabetg.»

En ina versiun, probabel fetg libra, s'exprima era *Alfons Tuor* sur della tiba (Tschespet XIV, 165, tenor: *Dort hoch auf der Alpe*), ella poesia: *Il pastur si d'alp*:

*Sin l'alp las bransinas resunan schi clar,
leu sai jeu trasora d'in tgiembel tibar.
Sin l'alp jeu avdeschel datier de miu Diu,
leu nuota s'empatschel dil mund malvugliu.*

Alfons Tuor, allerts gia da mattatsch per tut il bi e bien, che ha fatg sia emprema poesia gia da scolar primar de 16 onns, ha resentiu il tun della tiba sco paucs auters, ton pli ch'el fuva impediud de far il pastur.

En sia poesia: *Il pastur grischun* (Tschespet X, 31) lai era il poet *Sur Gion Cadieli* reviver la tiba en stupenta moda:

*Tras il cagliom sper teissa via
tschallat'il Rein siu maiestus choral,
bransinas fan la melodia
neu dalla spunda dil bual,
ferton che jeu cun cor ardent
la tiba sunel or el vent.*

Sco paucs auters poets ha *Sur Gion Battista Sialm* descret veta ed izonza de nossa vallada. In remarcabel dun de dar la caratteristica da semplas persunas amiez lur lavurs en clar, bi e sempel lungatg. Nus schein suandar enzacontas strofas ord pliras poesias. Igl empren: *Si cuolm gl'atun*: (Giud crunamatg, 62):

*Il scalinar
e bransinar
dil muvel pasculont
mei fa cantar
e fa cantar
in miedi giubilont.*

*Er ti, miu cor,
sesarva or!
Jeu stoi tibar, tibar!
Tgisà sche nus
bein omisdus
savein seaccordar.*

Ei setracta dellas strofas 2 e 5. Ella 3. sesaulza il ramurar dil Rein, il tucclar dils zenns e fa harmonia culs tuns de stgellas e tiba si d'alp.

Ell'enconuschenta poesia: *La canzun dil signun* secapescha che la tiba astga buca muncar (Giud crunamatg 60):

*E vegn la notg cun biala glina,
jeu mon sil crest, leu sper la crusch,
e sunel tib' ell'aria fina,
ils cuolms rebattan mia vusch:
«Niessegner e Maria car,
jeu lessel Vus aunc salidar!»*

Luis Candinas ei buca mo staus biars onns capostaziun. En ses giuvens gis ha el era empriu d'enconuscher las alps de sia vischnaunca de Sumvitg. En: *Sulegliadas*, 20 s'exprima el sur della tiba sco suonda:

*Sco l'aria dil glatscher
lai lev pulsar miu cor,
la tiba dil starler
rebatte giuador
quei tun schi bi sonor
deletg ei per miu cor.*

Nies poet popular de Surrein lai pia tibar cheu era il starler. En: *Ord miu truchet* 39, sesanfla il suandont passus: il paster *el schula e tiba e teidla gl'accord*:

*Udis co las stgellas, zampugns e talacs,
bransinas e plumpas, s'accordan en tacts,
il paster daveras cuntenta la sort,
el schula e tiba e teidla gl'accord.*

Nus havein allegau cheu, per il mument, mo enzacons dils biars poets ch'ei en in liug u l'auter seregurdai della tiba ed honorau ella en vestgiu poetic. Cons ded els che han veramein sezs tibau ei buca eruiu. Mo mintga mattet de cuolm, che ve-

seva a tibond il bab, igl aug ni il paster ell'alp, vuleva imitar e reusseva beingleiti. Ils instruments existan oz ca pli, schegie ch'ina nova generaziun fuss buca cuntraria d'introducir igl instrument emblidau.

Cun caschun della composiziun: *Sin l'alp*, da *Camathias/Decker*, vein nus viu emprovas de motivs de tiba sils plaids: *cun legher tibar*. Era en nosa canzun populara anflan ins adina puspei motivs de tiba ded alp. Nus alleghein in sulet exempel ord la Consolaziun: *O vus pucconts arvei vos cors*, motiv che se-repeta il davos della canzun culs plaids: *O Jesus car* (Cons. I, 1945, nr. XI, 1 a, 39).

Nus savein che *Otto Barblan* ha nudau melodias popularas de tutta uisa per contonscher tonta demaneivladad sco pusseivel al sentiment genuin de nies pievel, componend ina partida num-ras de sia *Cantada festiva della Tgalaveina*. Ins miri ils mo-tivs egl accumpignament della canzun dil pastur (Partitura 78).

Schebein il renomau conventual de s. Gagl, *Nothker Balbulus* (entuorn 860–912), hagi scaffiu sias sequenzas, imitond melo-dias popularas, ei secapescha grev de decider. Interessant vegn ad esser de tedlar vegls miedis de tiba nudai 1767 da *A. M. Capeller*, 1797 da *G. B. Viotti*, 1868 da *Johannes Brahms*. Gi per gi audan ins il signet dil Radio svizzer cull'entschatta d'ina melodia de clom de puschas (Kuhreihen) ni de tiba; ella ei prida dall'uvertura ed opera: *Guglielm Tell* da G. Rossini. Gronds componists han adina puspei priu melodias ord igl im-mens reservuar della melodia populara. La damonda en con-lunsch ils tuns d'in instrument influenzeschien il cant popular e cuntrari, resta en biars graus nunrispundida. Prendend en mira ils vegls tips de motivs de tiba, cul *fa* superpostaus, astg'ins forsa acceptar l'idea che la vusch hagi imitau era il grev tun *fa* en giodels e cloms de puschas (Kuhreihen). Sche-

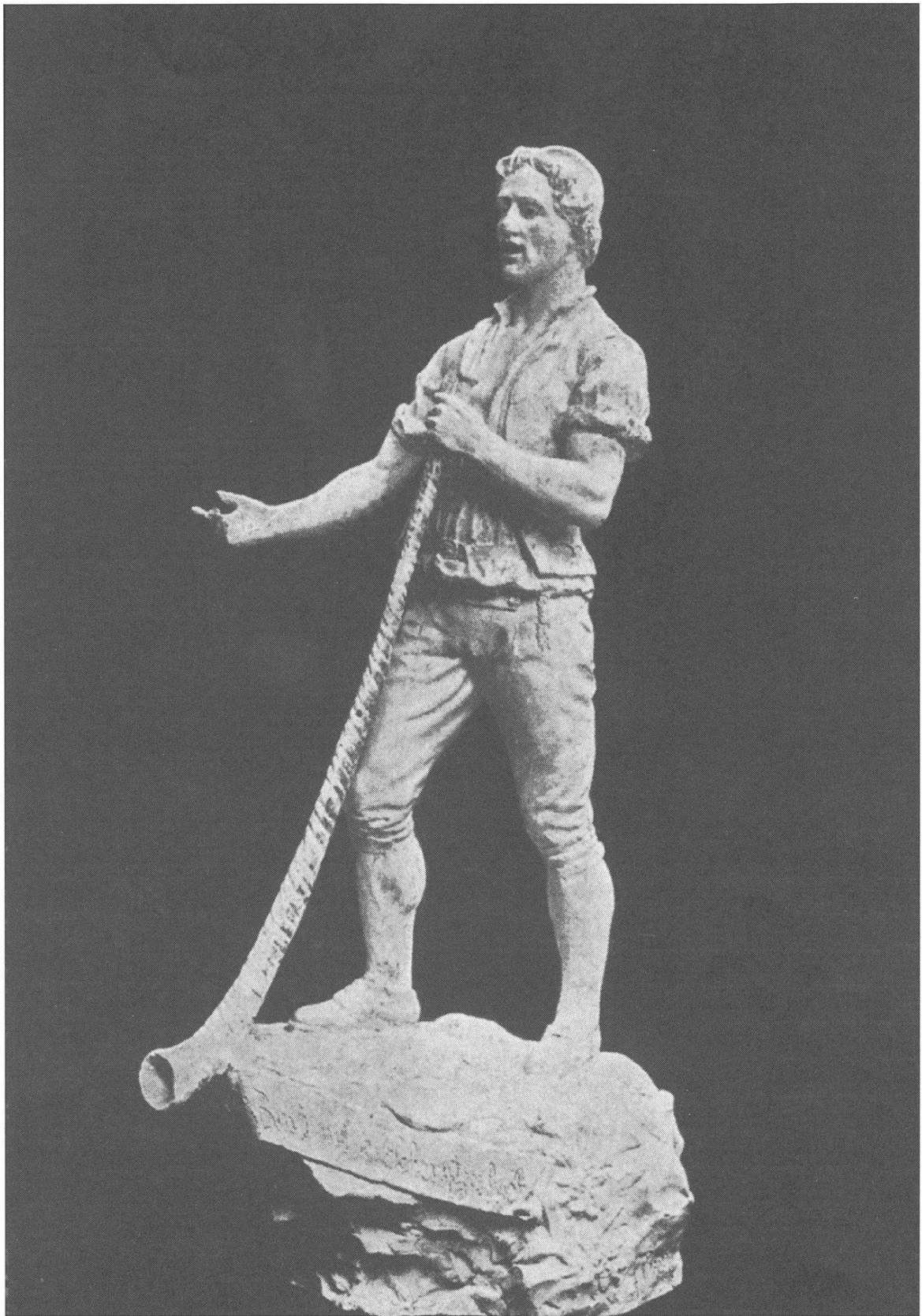
bein l'introducziun della tiba sco instrument solistic en orchestras stravageschi sia natira u buc, ei puspei ina damonda dispietivla. Artechels recents, era davart de folclorists, beneventan tuttavia quei niev post della tiba.

Gia il cant gregorian lai beinduras mover la melodia (melismas) entras plaids de peisa. Ell'ovra de grond renome, el *Requiem* de Mozart, ha cunzun in plaid, in vers el *Dies irae*, inspirau il componist en moda ordvart ferma. Las posauas e las vuschs dattan expressiun als plaids: *Tuba mirum spargens sonum*. Ina pli grondiusa interpretaziun de quei text san instrusch s'imaginar.

Il plaid latin '*tuba*' dil *Dies irae* ha dau nosa '*tiba*' romontscha. Il *bischel* della tiba, la conna, deriva dil plaid latin *bucina*. Per romontsch enconuschein nus cunzun ils bischels de lenn ni metal d'in conduct ded aua. Mo en auters lungatgs neolatins ei bischel il num d'ina trumbetta, in tgiern etc. En lungatg rumen ei *bucin* il num per in tgiern, *buciuma* per curnar. Ch'ins ei el cass de tibar cun in bischel fier, de rabbitschar neuado andants tuns, ha mintga mattatsch cun empau meraviglias ed iniziativa saviu experimentar zacu.

Il plaid *tiba* ei reservaus unicatein alla *tiba ded alp*. El sa significar mo quei instrument primitiv e sempel. Il plaid *tiba* persul ei gia sufficient; *tiba ded alp*, ei influenzau da *Alphorn*. Tut auter stat ei cul *tgiern*, 'Horn' per tudestg. Tgiern sa esser il num per corna d'animals, num per pezza, per different instruments de curnar e sunar: il tgiern de fiug, tgiern tenor, tgiern buc, tgiern d'uaul, tgiern e tgierns de fontauna etc. Ils lungatgs tudestg, franzos ed auters possedan buc la pusseivladad de numnar igl instrument ded alp semplamein cun in plaid: *tiba*. Per quei han ils scribents de tiaras e territoris tudestgs beinduras numnau la tiba 'Waldhorn'. Dal context han ins saviu eruir ch'ei settractava veramein della fuorma de tiba.

Tibar, *tiba*, *tibader* ein plaids fetg selectivs, che drovan neginas aggiuntas per che la caussa e las acziuns vegnien immediat capidas. *Tibar* ei bein duvraus savens egl infinitiv, mo era la fuorma verbala dell'emprema e d'autras persunas ei frequenta. Ins sa constatar che ils poets s'engaschan cull'emprema persuna, sco sch'els fussen ils tibaders. L'emprema persuna ei

Il tibader.
Statuetta en bronz da Hants, directur dil museum a Gent.

buca dependenta mo dalla fuorma verbala sco p.ex: *Ed jeu stoi tibar entochen ch'ei segl'il saung per bucca e per nas*. Las combinaziuns de fuormas e plaids sco: *jeu tibel la tiba*, bein era: *jeu tibeschel*, *il tibè* (che sa ver in senn era pigiurativ) ein raras. *Tibar* ei ligiaus vid la tiba, sch'ins s'abstrahescha d'entginas applicaziuns figurativas. Curnar ei buca mo ligiaus vid il tgiern de cauras, dil cavrer. Ins gi era *curnar de fiug*, *il tgiern de fiug*. Per ils tgierns cun ventils vegn adina duvrau il verb 'sunar', forsa era perquei che tals instruments fan pusseivel pli variadas melodias. Curnar in tgiern de fiug, cun consonantissem e vocalissem variaiu, po calmar l'ureglia, ferton, sco gia menzionau, vegn l'expressiun *tibar la tiba* evitada. Interessant ei, schegie che la tiba ha mo paucs tuns, ch'ins drova, cunzun el lungatg poetic: *sunar la tiba* e buca *tibar la tiba*. Secapescha che ils singuls che tiban, drovan las fuormas verbalas: *jeu tibel*, *nus tibein*, *il paster tiba*, *darar: jeu tibeschel*. Las melodias tradizionalas della tiba ein pusadas, festivas e giavinontas. L'idea che quellas scatschien unviarns e malauras alpestras steva, en vegls temps vargai, en ferma cardientscha.

Il pégn d'untgida, da *G. M. Nay* (Tschespet 7, 218) plaيدا en in liug dil paster che *sunar buca pli la tiba*. Il pégn d'untgida che veva schurmegiau el en ses giuvens onns tontas gadas, ei aunc adina fermes sc'in grep. Il paster ei denton vegnius vegls, *sfraccaus da fastedis e quitaus*:

*Sunel buca pli la tiba
dis de stad sper la fontauna,
embellend miu fest culeischen
cullas cotschnas flurs striauna.*

Pauca speranza ha il pastur resignau che siu tibar vegni daus vinavon da giuvnas generaziuns. El senta che bia ei semidau, che novas tendenzas van cun las pli bialas tradiziuns e regurdientschas. El sa che era il pégn d'untgida sto ceder enzacu, per el ei la cuorsa a fin.

Era *Gian Fontana* fa ses patratgs, vesend co il svilup modernistic rui vid il maguol dellas veglias tradiziuns, vid nies lungatg alpin. En siu spért vesa el igl um e *simbol della tiba*, pinaus per sesalzar e derscher il grep giu ella bassa:

*Miu vitg sin spunda sulegliva,
cu cuflas burasclusas scheman
en ils mugrins de cas'e stiva
e pievels della bassa teman:
ti vitg carin pos star ruasseivels.*

*Sur tei il Segner ha alzau
in ault rempar de grep massiv,
che tonscha tochen tier il blau
e mir'a val cun egl pitgiv
ed ei da tschentaners statteivels.*

*Mo vul igl jester secasar
cun modas novas, nova tschontscha,
il paster miert entscheiv'a tibar
osum il grep, che quel ballontscha
e croda sin ils malfideivels.*

Remarcabla e lignusa la poesia: *Il paster miert sil Crap de Flem* da *G. M. Nay*. La primavera che vegn cun nova veta. Il mat che leventa la miracla cul sun de sia tiba sil Mundaun. El rebatta ella Val dil Glogn. Rispostas neu da si sur Breil, novs inconts de melodia alpestra dalla Surselva. Ils tuns da tuttas varts leventan per in mument il paster miert: *si sur Flem ell'aula greppa!* L'unfrenda vegn renovada. El pren danovamein la tiba e *sun ferm, ch'il crap stremblescha e dal grep il saung pruescha.*

La visiun dil poet ei criua. Ils plaids finals senza remischun, cun elements fatals della Canzun de s. Margriata. Nina jarva nova pli, nuot che verdegia el contuorn dil Crap, il grep sc'ina bara freids e nius dapi ch'il paster ei s'unfrius per siu patrun ed ha cotschniu cun saung il grep. Tgei contrast culla fluriziun e speranza all'entschatta della poesia. Tgei po ver moviu *G. M. Nay* ad ina tal fatala sligiazion de remembranza legendara? – Sia forza e vigur, la stagnadad dil vers e della strofa, siu perfetg lungatg, fan adina puspei surstar.

Il paster miert sil crap de Flem

*Sulegliada primavauna
terrenescha nos muletgs;
d'jarva nova tut flurenta
ein ils crests ed aults cuvretgs.
Sil Mundaun in mat arriva
dis de matg e suna tiba.*

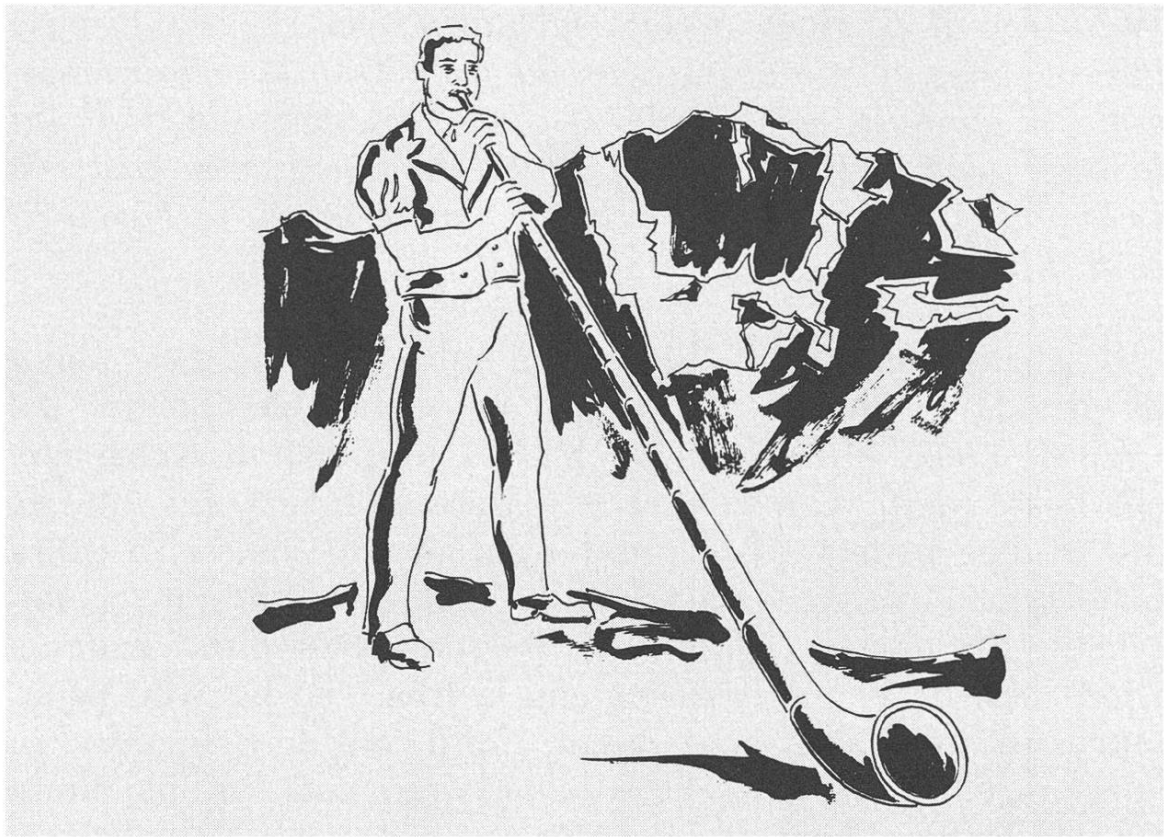
*E la val dil Glogn rebatta,
vi sur Breil dat ei sinzur,
ed ils pasters si Surselva
corripundan cun vigur,
sunan tuts en harmonia
lur alpestra melodia.*

*Si sur Flem ell'aula greppa
sededest'il paster miert,
e sesaulza ord la fossa,
pren la tiba da detschiert,
suna ferm, ch'il Crap stremblescha
e dal grep il saung pruescha.*

*El contuorn dil Crap verdegia
nina jarva nova pli,
ed il grep ei sc'ina bara
freids e nius naven dal di
che nies mat, spindrond ils muvels,
ha cotschniu cun saung ils cuvels.*

Sur della praula e détga retoromontscha ei a siu temps Ser prof. dr. *Hercli Bertogg* s'exprimius en Radioscola 1958, 5, 3-6, allegond era la détga dil paster dil Crap de Flem, che tiba tochen che siu cor sloppa per avisar siu patrun Gion Paul de Flem digl enguladetsch dil muvel. En in liug de sia contribu-ziun per il scolast, scriva el:

«Nossa veta ei buca mo in sempel exempel de quens secund igl inagain. Il carstgaun ei en sia structura spirtala tut auter che ina freida maschina de contabilitad.»

Il paster che suna la tibia! – Maletg da Raymond Perrenot
(Die Alpen, 3. quartal 1975, 135).

Ser H. Bertogg percuora en siu tractat ils differents stadis de vegliadetgna dil carstgaun e concluda:

«Per quei han tier ils pievels genuins sco tier igl affon praula e getga ina immensa funcziun. Il mitus corrispunda leu ad in basegns vital. Ins sa péra rir cun sprèz della tradiziun populara motivond quei cun sia part meinsvart fantastica. Igl ei ver, animals vegnan e plaidan. Persunas surrealas sco nanins e dialas comparan...»

Ins legi quella lavur entira ed entratga! – La tibia ei in impurtont element ella détga dil paster dil Crap de Flem. Forzas magicas e surhumanas schaian en ses tuns, tenor la cardientscha dils temps ils pli vegls. La veglia cozza de tradiziun ei era cheu, sco en biars auters usits, sedecrustada. Il senn oriund, quel de salvar cul tun della tibia il muvel, l’alp, la fumeglia dal prighel e dals nauschs spérts, ei daditg svanius.

Datier della détga dil paster dil Crap de Flem stat era il coc ella raquintaziun: *Sut il Pinut* da Ser *Flurin Darms*, comparida

1972. En in postludi declara igl autur tgei che sia historia munti: *«Quei ei la raquintaziun da Tis e Trubina e dalla marvigliusa curdada sur la preit dil Pinut. Schabegiada sil Pinut la sera avon ch'ils sbiers dil Montfort arsentien il casti da Belmont e dettien cun lur cavaliers e guerriers en la Foppa ed en la Lumnezia.»*

Il schabetg miraculus dil qual igl autur relata ei mess amiez ils gronds eveniments dil temps. La sgulada de Tis giu dal Crap de Flem, sil fasch lenna ch'el ha giu pinau da tschaghera ella teissa preit, vegn suenter in temps emblidada. Igl autur fa diever digl artefici dil manuscret anflau, che cuntegn l'entira historia bial'e fatga, scretta avon tschentaners d'in nunenconuschent. En questa raquintaziun vegn renvieu pliras gadas a Gion Paul de Flem, al paster cun la tiba, che ha avon paucs onns stuiu pirir sil Crap de Flem. Era il cont de Belmont vegn allegaus. El ei, sco quei che la historia raquenta, in bien amitg de scarvon Gion Paul:

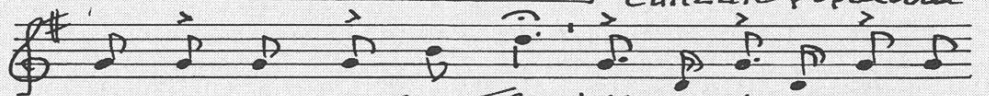
«Dapi tschei onn ch'il paster dil Crap veva leventau il scarvon cun siu clom della tiba ed era morts sur la preit crap..., dapi ch'ils da Flem vevan mo cugl inschign da lur scarvon Gion Paul rabbitschau anavos lur muvel engulau neu da Glaruna sur il Segnas, dapi quei gi tegn il da Belmont serrau las portas da siu casti leuorasi da gi e da notg.»

Avon che Tis reivi, encunter la supplica de sia dunna Trubina, si amiez la preit crap dil Crap de Flem, silla scantschala dil Pinut, per pinar enzacons pégn secs, ha sia dunna giu in horribel siemi che remembra en in cert senn las torturas dil paster cun la tiba:

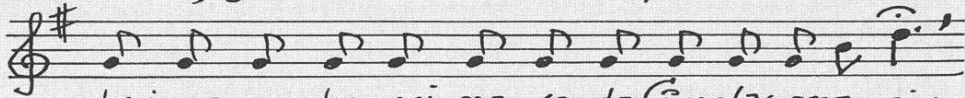
«Perduna, Tis, e seigies buca vilaus, sche jeu entscheivel puspei cul medem. Mo igl ei in sgarscheivel malruaus en mei. Dapi che jeu hai viu il paster miert sur la preit crap e dapi che ti has getg iersera che ti veglies ir oz sil Pinut, hai jeu negin ruaus pli. Tutta notg hai jeu viu la preit crap a daghirar da saung. Ei era tiu saung che curreva sur la preit crap e veva cotschniu ella en treis grossas sdremas da sum tochen dem. E lu hai jeu stuiu ir ad encurir tei. In sgarscheivel viadi en siemi.»

Stai si, Gion Paul de Flem!

Cantadur: Sur Martin Gartmann; canzun populara

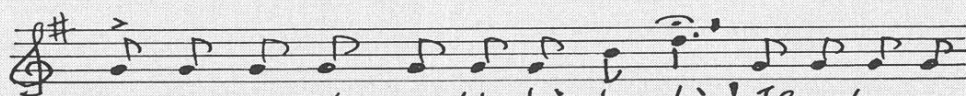
Stas si, Gion Paul de Flem! Neu, cheti-a vac-ca

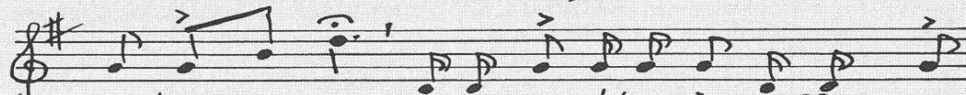
bri-na cun bransi-na va da Cünclas ora-giu.

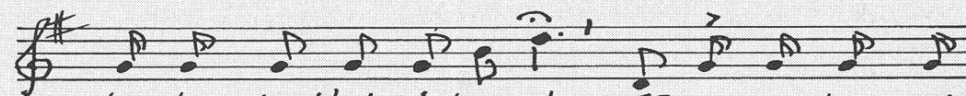
Las au-tras suen-ter. Jè mor-der grond va

on-da-von cla-mond hui-bà, hui-bà! Jè auters enz

disch suen-ter. Jè signur han ei mess ella sco

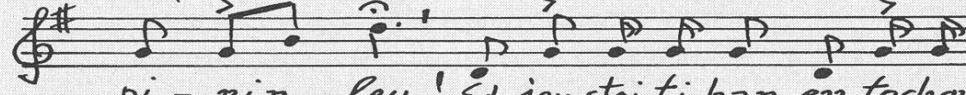
tga bu-gliant'ed ei barschaus. Jè zegen han ei

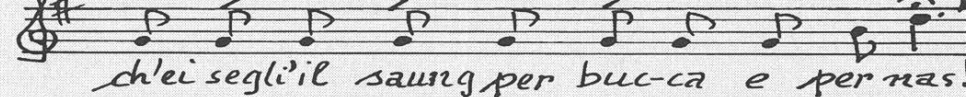
mess cul tga uella pa-nagli'e tratg entuorn. Jè pa-

ster pign ei fu-gius denter dus greps e sto

pi-rir leu! Ed jèustoi ti-bar en-tochen

ch'ei segli'il saung per buc-ca e per nas!

Far sco de tibar viaden els mauns, cun levzas vibrontas:

ta-ra-ra, ta-ra-ra-ra-a —, ta-ra-ra-ra!

Canzun recepida e nudada 1940 da Alton Maissen

L'empresa emprova de fixar la melodia: *Stai si, Gion Paul de Flem*. Igl ei in mied senza ferma tactaziun e ritmica, cun accents exprimi sin certas notas e silbas che dattan alla melodia in ferm tegn.

Il cont de Belmont ha fatg amogna a Tis sia megliera migiuria. Cun quei less el obligar pli fetg il curaschus e liber subdit. La dunna Trubina fuss per quella idea. Tis preferescha per il mument lavur pli ascha – e tuttas lètgas de libertad.

Las duas détgas, quella dil Pinut e quella dil Crap ein tschentadas viaden en in connex historic pli vast e lartg. Omissuvas – quella dil Pinut stat cheu el center – han in motiv communabel, quel dellas sdremas de saung ella spunda dil Crap. En in cass la consequenza dil cor sluppau dil paster, che suna la tiba cun tala forza e possa ch’el miera, en l’auter enzennas della marvegliusa curdada de Tis sin siu fasch. Il text precisescha: «*Mo sco legenda eis ella aunc semantenida in temps, duront in pèr tschentaners, ed ils vegls raquintavan che las treis sdremas da saung el grep dil Pinut seigien las sdremas da saung dil maun dil curdau.*» – Ils citats pri sura ord la historia: *Sut il Pinut* ein senza connex. Els deigien animar il lectur de leger l’entira lavur.

Ina dellas pli remarcablas canzuns popularas romontschas che nus enconuschein ei il: *Stai si Gion Paul de Flem*, cantada 1940 dal cantadur lumnezian *Sur Martin Gartmann* e nudada d’*Alfons Maissen* a Laax. Ils plaid ein ils suandonts:

Stai si, Gion Paul de Flem!

Neu, che tia vacca brina cun bransina va da Cunclas oragiu.

Las autras suenter.

Il morder grond va ordavon clamond hubà, hubà!

Ils auters endisch suenter.

Il signun han ei mess ella scotga buglient’ed ei barschaus.

Il zezen han ei mess cul tgau ella panagli’e tratg entuorn.

Il paster pign ei fugius denter dus greps e sto pirir leu.

Ed jeu stoi tibar entochen ch’ei segl’il saung per bucca e nas!

Tarara – tarararara – tararara! –

Ils plaid de questa canzun ein stignai, serrai, impressiu-nonts. Il tragic destin che peglia la fumeglia serocla cun spertadad de cametg, senza sfraccass de tun, tut alla quieta. L’evocaziun dil paster: *Stai si, Gion Paul de Flem!* proferida cun forza

elementara, de stilistica remarcabla, fa sefestginar la secunda: *Neu, che tia vacca brina cun bransina va da Cunclas oragiu!* Ils laders ein en quei mument gia sin la fuigia cul muvel engulau. Quella de bransina sforzan ils laders de far la menadra, tschellas vegnan suenter. *Il morder grond va ordavon, clamond: hubà, hubà!* *Ils auters endisch suenter.* En tut dudisch remarcabels apostels de rapina! Alla testa il capitani dils morders che giavina la vacca menadra de bransina, la pugniera, tschels che catschan, tegnan il til en lingia, sur stretgas sendas e trutgs tras greppa. Ei fa prescha! Nuot astga disgir. Las gridas immensas dil *hubà*, in plaid che remembra il millenar *clom de puschas: ljoba*, rebatta en ecos neu dallas aultas preits crap. Cun bien dretg numna il paster quels laders *morders*. Tut ei mazzau ed arsentau.

Suenter ils cloms rabiai d'agid, annunzia il paster en fuormlas las pli cuortas che plaids pon e san exprimer, las differentas torturas suffretgas da signun, zezen e paster pign. Els ein vegni surpri en lur tegia. Il signun vegn bess ella caldera cun scotga buglienta, il zezen cul tgau ella panaglia e tratgs entuorn. Il paster pign po fugir, va a frusta ella greppa dalla tema. Il paster culla tiba metscha dals bandits. Als davos sforzs de vusch:

Ed jeu stoi tibar entochen ch'ei segl'il saung per bucca e per nas!, suonda il clom de tiba schi pussents che siu cor schloppa, tenor la veglia détga. Nies text restrenschiu e de pign cuoz, lai mo prever la fin. Il fideivel paster ei engaschaus el nausch drama en moda directa, presenta. L'entira scena: in oreifer sboz per in drama! –

Persequitond text e melodia vegn ins forsa a sedumandar schebein tuts ils fatgs succedi ein insumma logicamein pusseivels: il signun ella scotga buglienta? Vegn quella ella practica scaldada a tala calira? – ni han ils morders aposta fugau en fueina per saver sbuglientar il signun? Ed il zezen? Cul tgau ella panaglia? – da cuclun en, e tratg entuorn? Ils morders ein senza remischun, criminals, sadists. Els vulan impedir tutta resistenza, e quei culs mieds ils pli turpegius.

Il text localisescha mo pauc. *Flem* vegn numnaus, epi en: *Neu, che tia vacca brina cun bransina va da Cunclas oragiu.* Il *Crap de Flem* vegn buca duvraus, il *Segnas* era buc. Per

contonscher il Cunclas stuess la cuorsa ir sur Flem, Trin e Tumein, ni malsegiras vias e trutgs d'aulta muntogna. Tut quei patertgar nunlogic ei de pintga impurtonza per ina concepziun en plaids de tala scartezia monumentalala.

Danunder che text e melodia derivan ei grev de dir. Il cantadur ei in lumnezian. El ha empriu ella da sia mumma. Pia ei ina certa vegliadetgna garantida. La Crestomazia enconuscha tocs de text e melodia, mo negliu perpeis en autras ediziuns auter che el: *Grischun, Il giuven cantadur* (1942), che ha surpriu la notaziun fatga 1940. Ei savess esser che in uerbel scolast vess concepiu quei text, tractond en classa la poesia: *Gion Paul de Flem stai si!* – Nus essan denton inclinai a crer ch'ei setracti d'ina fetg veglia canzun. Exempels semegliants ein strusch de catar en nossa litteratura musicala. La canzun de s. Margriata stat cun siu mied antifonal il pli datier, mo de tut auter character. La melodia ei uniforma, quasi recitativa, stretgamein ligiada culs plaids. Ils motifs san vegnir sunai dalla semplata tibia, entir'ed entratgs. Plaids e miedi vegnan concludi d'in veritabel *clom de tiba*, ch'il cantadur imitescha cun agid dil: *Tarara...* La practica era quella ch'il cantadur solist 'trararava' il motiv de tiba viaden els mauns cavortgs, cun levzas e vestas vibronatas.

En nossa emissiun sespruein nus de schar tedlar il scolar la canzun en fetg semplata moda, sco quei ch'ell'ei vegnida cantada a siu temps dal cantadur popular. Il 'tarará' cun vusch vibranta vegn repetius cun ina tiba de stuors de circa 1.60 m lunghezia, fatga avon circa 50 onns, lu d'ina tiba ord il Museum sursilvan *Cuort Ligia Grischa*, Trun. Alla fin schein nus suandar in arranschament cun in tgiern d'auul, melodia cantada da plirs en ina vusch. Il motiv final surpren il tgiern.

La canzun: *Stai si, Gion Paul de Flem!* vein nus recepiu il schaner 1940 a Lags. In famus cantadur steva a disposiziun ella persuna dil nunemblideivel Sur *Martin Gartmann*, plevon a Lags, pli baul a Schlans, Rueun etc. Las canzuns ch'el saveva vev'el da sia mumma *Catrina Gartmann-Casanova* de Pruastgado. La medema cantadura veva giu cantau 1939 la *Canzun de s. Margriata*, nudada da lezzas uras da *Hanns in der Gand*.

Da lezzas uras fuv'ei pli grev che oz de rimnar canzuns popularas. Sch'ins leva buca nudar a maun e cull'ureglia, tuccav'ei de luvrar cun zuolas d'Edison. 1940 stevan gia novas pusseivladads a disposiziun. Las melodias de cantadurs e cantaduras sa-vevan vegnir tagliadas sin plattas satellas e rumpeivlas de celluloid. Quei daventava ellas stivas dils cantadurs. Da Glion sur Lags e Falera vevan nus engaschau ina sliusa che transportava (schaner 1940) ils grevs 'indrezs de cofra' en aulta neiv da vitg tier vitg. Ils temps vargan spert, la tecnica ed ils indrezs de recepir serufineschan, mo las canzuns ed ils cantadurs populars mieran pli e pli, svaneschan.

Vignetta cul Paster dil Crap de Flem, ch'ornescha ils cudischs edi dalla Renania.

